

Cultuurhistorische verkenning Jonker Juffer Zaanstad

04-09-2020

leon sebregts
architect | architectuurhistoricus
bernard de waalstraat 23
3555 bg utrecht
+31 6 52085099
mail@leonsebregts.nl
www.leonsebregts.nl

Inhoudsopgave

1.	Inleiding	03
1.1.	Aanleiding	03
1.2.	Beleidskader	03
1.3.	Afbakening	03
1.4.	Werkwijze en leeswijzer	03
2.	Analyse	05
2.1.	Stedenbouwkundige context	05
2.1.1.	Tot 1900: van overstroomgebied tot 's werelds eerste industriegebied	05
2.1.2.	Vanaf 1900: landinwaarts	06
2.1.3.	Vanaf 1960: twee werelden	10
2.1.3.1.	Kogerveldbuurt	10
2.1.3.2.	Boerejonkerbuurt	11
2.1.4.	Huidige stedenbouwkundige situatie	14
2.2.	Cultuurhistorische en sociaal-economische context	15
2.2.1.	Sociale werkvoorziening in de Zaanstreek	15
2.2.2.	Centrale werkplaats 'De Boerejonker'	15
2.2.3.	Huidig gebruik	17
2.3.	Architectuurhistorische context	17
2.3.1.	Oorspronkelijke, architectonische opzet	17
2.3.2.	Architectonische uitwerking	19
2.3.3.	Architect	21
2.3.4.	Latere uitbreidingen en aanpassingen	22
2.3.4.1.	1970-72	24
2.3.4.2.	1973-75	24
2.3.4.3.	1984-85	26
2.3.4.4.	2015	27
2.3.5.	Huidige architectonische situatie	28
3.	Waardering	31
3.1.	Stedenbouwkundige waarde, ensemblewaarde en situationele waarde	31
3.2.	Cultuurhistorische waarde	31
3.3.	Architectuurhistorische waarde	31
4.	Conclusie	32
5.	Aanbevelingen	32
	Bronnen	34

1. Inleiding

1.1. Aanleiding

De druk op de woningmarkt in de metropoolregio Amsterdam is de laatste jaren sterk toegenomen. Ook de gemeente Zaanstad staat voor een grote uitdaging. Onder de noemer MAAK.Zaanstad werkt Zaanstad aan meer en betere woningen, verbindingen en voorzieningen, zodat de stad ook op langere termijn een prettige plek is om te wonen, werken en leren. In MAAK.Zaanstad is het gebied Midden met daarin de Kogerveldwijk aangewezen als een van de focusgebieden. De verouderde bedrijventerreinen van met name de Boerejonkerbuurt en de Hofwijk bieden mogelijkheden voor nieuwe woonwerklocaties, in nabijheid van de Zaan en verschillende vervoersknooppunten.

Centraal in de Boerejonkerbuurt ligt de voormalige centrale werkplaats 'De Boerejonker'. Het complex is sinds 1999 in het bezit van Woningcorporatie ZVH (Zaandams Volkshuisvesting), die er woningen wil realiseren.

1.2. Beleidskader

Omdat voor de realisatie van de woningbouwplannen een bestemmingsplanwijziging noodzakelijk is, dient de cultuurhistorie volgens artikel 3.1.6. van het Besluit ruimtelijke ordening (Bro) vanaf 01 januari 2012 te worden meegewogen. Het gaat hier concreet om een beschrijving van 'de wijze waarop met de in het gebied aanwezige cultuurhistorische waarden en in de grond aanwezige of te verwachten monumenten rekening is gehouden'. In Zaanstad komt de verankering van cultuurhistorie in het proces van ruimtelijke ordening ook aan bod in de *Erfgoedstrategie (2019-2023)*.

Deze cultuurhistorische verkenning (CHV) maakt onderdeel uit van het Ruimtelijk Programma van Eisen (RPvE) Jonker Juffer, dat door Edwards Stadsontwerp in opdracht van ZVH is opgesteld. Het RPvE dient als onderlegger voor een nieuw bestemmingsplan voor de locatie Jonker Juffer.

1.3. Afbakening

Het cultuurhistorisch onderzoek heeft primair betrekking op de resterende onderdelen van de voormalige centrale werkplaats 'De Boerejonker', gelegen tussen de Doctor H.G. Scholtenstraat, de Jufferstraat, het Jonkerplantsoen en de ALDI supermarkt in de Zaanse Boerejonkerbuurt. Om het complex ook in haar stedenbouwkundige context te kunnen analyseren en waarderen, is de cultuurhistorie van de Boerejonkerbuurt geïnventariseerd, alsmede het westelijk deel van de aan de overzijde van de Doctor H.G. Scholtenstraat gelegen Kogerveldbuurt. Het betreft het bebouwde gebied tussen de Coentunnelweg (A8), de Zaan, de spoorweg Zaandam-Enkhuizen en de Gouw. Cultuurhistorie heeft in dit onderzoek betrekking op het aangelegde en gebouwde erfgoed boven het maaiveld.

1.4. Werkwijze en leeswijzer

Voor het opstellen van een CHV bestaat geen (wettelijk) vastgestelde methode. Voor het inventariseren en waarderen voor het gebouwde erfgoed op hoofdlijnen is er tussen erfgoeddeskundigen echter wel consensus over een methodiek. In de meeste gevallen is het de MSP-methodiek (Monumenten Selectie Project) die als basis wordt gebruikt. De resultaten uit het

onderzoek worden vertaald in respectievelijk hoge, positieve of indifferente waarden. In de MSP-methodiek komen drie hoofdcriteria aan bod die samen de betekenis geven van het object:

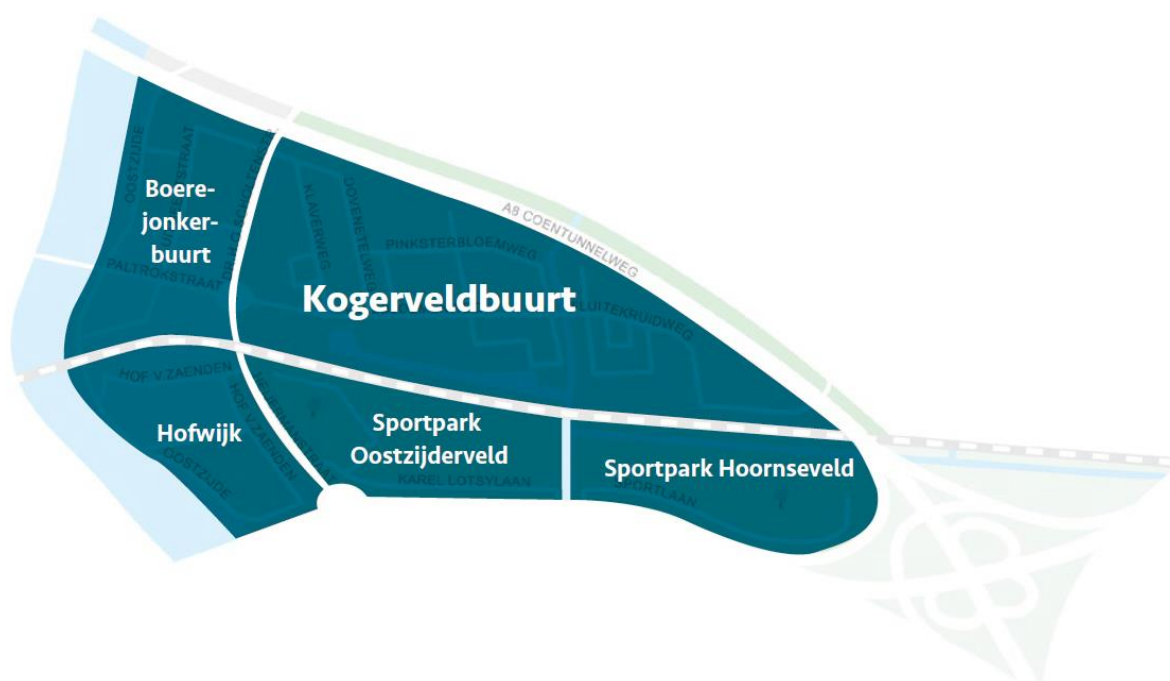
1. cultuurhistorische waarden
2. architectuurhistorische waarden
3. ensemblewaarden / situationele en stedenbouwkundige waarden

Bovenstaande aspecten worden in de MSP beoordeeld op twee criteria:

- a. gaafheid / herkenbaarheid
b. zeldzaamheid

Alle bovengenoemde criteria komen in deze CHV aan bod (hoofdstuk 3), na een uitgebreide analyse van de stedenbouwkundige, cultuurhistorische / sociaal-economische en architectuurhistorische context (hoofdstuk 2). De verkenning sluit af met een conclusie (hoofdstuk 4) en een aantal aanbevelingen voor toekomstige ontwikkelingen (hoofdstuk 5).

Voor de CHV Jonker Juffer is gebruik gemaakt van archief-, literatuur- en kaartonderzoek. Op historische kaarten is met een kader de locatie van de Kogerveldwijk ofwel de centrale werkplaats aangegeven. Voor de historische stedenbouwkundige analyse is onder andere dankbaar gebruik gemaakt van de Cultuurhistorische Verkenning Historische dijken, linten en paden (gemeente Zaanstad, 2017). Voor de historie van de sociale werkvoorziening in Zaanstad is dank verschuldigd aan Ger Jan Onrust, publicist over de Zaanse geschiedenis (via zaanwiki.nl). Aanvullend is op donderdag 23-07-2020 de locatie bezocht, waarbij zowel de stedenbouwkundige als de architectonische context zijn geïnventariseerd. Voor de voormalige centrale werkplaats geldt dat deze zowel vanaf de openbare weg als vanuit het interieur is beoordeeld.

Overzicht van de verschillende buurten in de Kogerveldwijk. Deze CHV beperkt zich tot de Boerejonkerbuurt en het westelijk deel van de Kogerveldbuurt. Bron: Gemeente Zaanstad, Perspectief Kogerveldwijk 2040

2. Analyse

2.1. Stedenbouwkundige context

2.1.1. Tot 1900: van overstroomgebied tot 's werelds eerste industriegebied

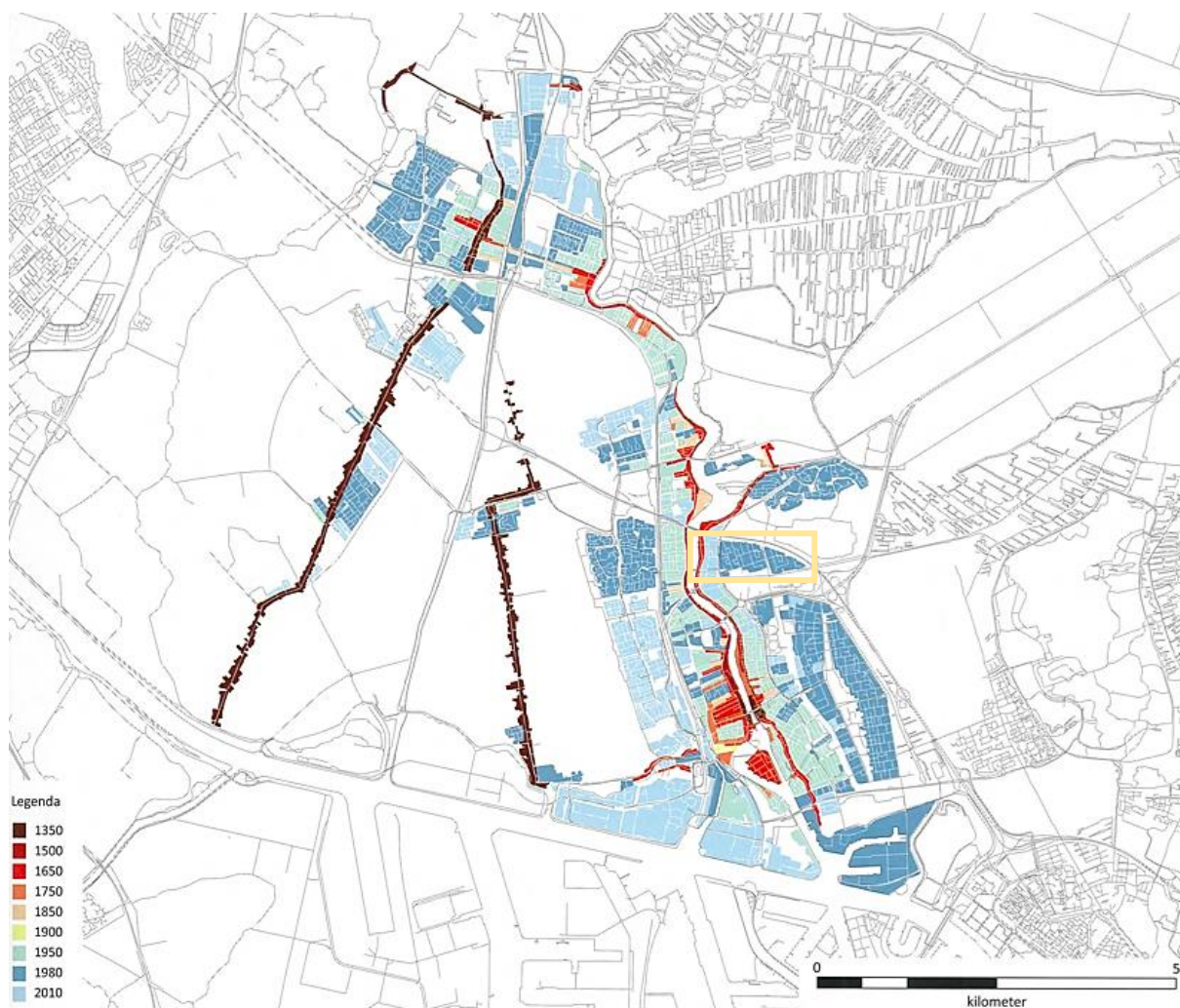
De Zaanstreek is het laaggelegen, natte hart van Noord-Holland. Door regelmatige overstromingen was tot omstreeks 1300 nauwelijks bewoning mogelijk. Met de bedijking van het IJ en de Zuiderzee veranderde dit en ontwikkelde de Zaanstreek zich tot een agrarisch gebied met kenmerkende slagenstructuur. Langzaam begonnen zich bewoningskernen te ontwikkelen langs de Zaanoevers, zoals bij Zaandam, het Kalf, Zaandijk, Wormerveer en Knollendam. Ook ontstonden de lange ontginningslinten van Assendelft, Krommenie, Krommeniedijk en Westzaan.

Na 1580 begon de Zaanse industrie zich te ontwikkelen en aan het eind van de zestiende eeuw was vrijwel de gehele Zaanoever bewoond. De Zaanstreek profiteerde aan het eind van de zestiende en begin van de zeventiende eeuw van de bloeiende economie van De Nederlanden. De ondernemersgeest, het ontbreken van regelgeving met betrekking tot vervuilende industrie en de nabijheid van VOC-stad Amsterdam maakten de Zaanstreek tot het eerste industriegebied ter wereld. Het vlakke Zaanse land was een ideaal vestigingsgebied voor de molenindustrie. Grondstoffen en eindproducten konden via het uitgebreide waterwegenstelsel makkelijk worden aan- en afgevoerd. Langs de Zaan en in het veld kwamen vele industriemolens te staan. In het begin van de achttiende eeuw stonden er in de Zaanstreek meer dan 700 molens.

Fragment kaart door Johannes Dou (1683). Zichtbaar zijn de bebouwde rivierdijken met haaks daarop paden en de lange ontginningslinten in het veenweidegebied, de vele molens langs de Zaan en in het veld. Bron: Gemeentearchief Zaanstad

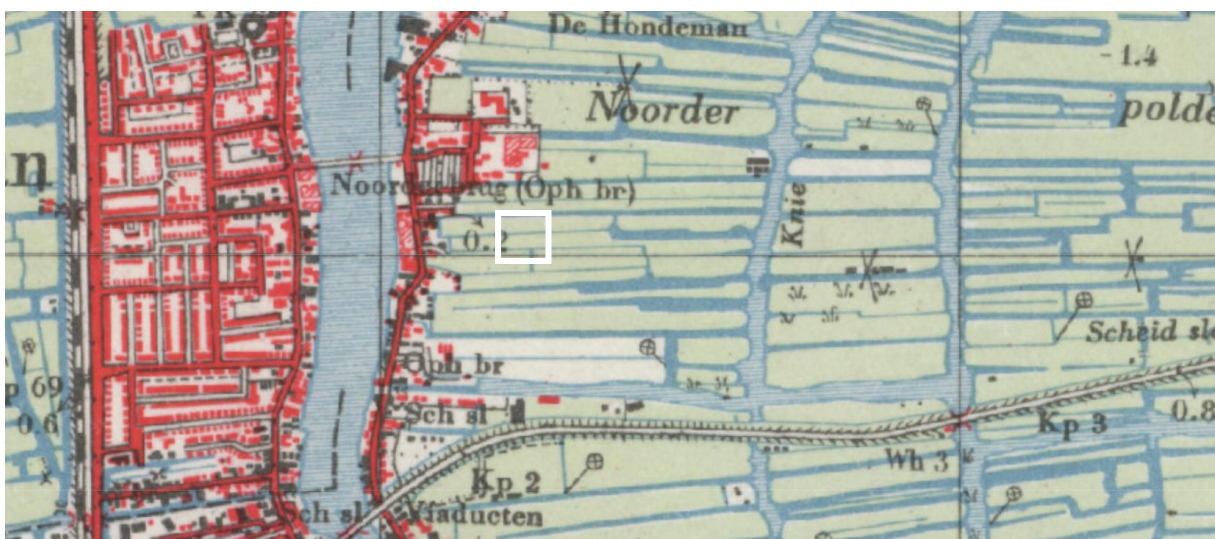
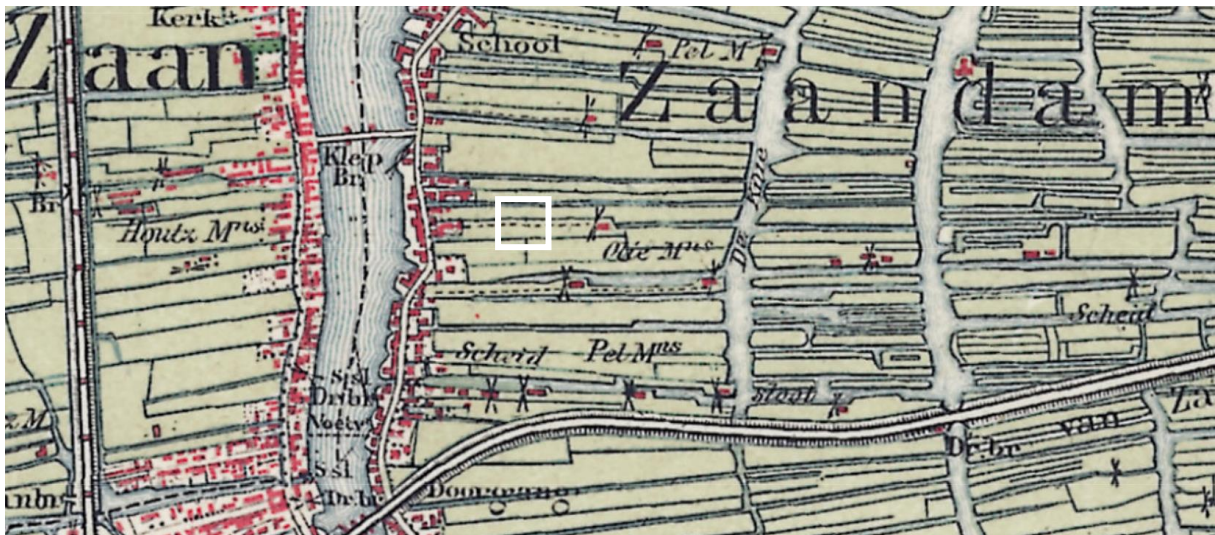
Tot het eind van de negentiende eeuw beperkte de bebouwing zich op enkele grotere kernen na grotendeels tot de oevers van de Zaan en het directe achterland. Aan de rivierdijken stonden vanouds de koopmanshuizen, de molens en de pakhuizen. Langs de kenmerkende, haaks op de dijk aangelegde paden die de verbinding vormden met de molens in het veld, ontstonden gemeenschappen van arbeiders en ambachtslieden. Hout, dat in grote hoeveelheden aanwezig was, vormde hier het belangrijkste bouw materiaal. Met de industrialisatie veranderde het landschap. Er kwam een spoorlijn tussen Zaandam en Enkhuizen en het overgrote deel van de molens werd gesloopt om plaats te maken voor fabrieken.

De ontwikkeling van bebouwing in de Zaanstreek vanaf 1350. Bron: Atlas van de verstedelijking in Nederland

2.1.2. Vanaf 1900: landinwaarts

Ook in de polder waar nu de huidige Kogerveldwijk ligt, bleef de bebouwing tot het eind van de negentiende eeuw voornamelijk beperkt tot de rivierdijk en directe omgeving. Wel stonden er enkele separate molens in het achterland. Naast de spoorverbinding, was er vanaf 1902 een tweede oeververbinding: de Noorderbrug.

Luchtfoto van Koog aan de Zaan en de Kogerveldwijk (2019) met bijbehorende situatie rond 1900 en rond 1950. In de polder Kogerveld beperkt de landinwaartse uitbreiding zich tot na WOII tot de Slachthuisbuurt. Bron: topotijdreis.nl

Begin twintigste eeuw vormde de Zaanstreek een magneet voor arbeiders en ontstonden er nieuwe woonbuurten. Vooral aan de overzijde van de Zaan (Koog aan de Zaan) kwamen nieuwe arbeiderswijkjes, waarbij om de oude structuur van de paden werd heen gebouwd en de kamstructuur behouden bleef. Op de oostelijke oever beperkte de uitbreiding zich tot de kleine Slachthuisbuurt met enkele rijen woningen, wat bedrijfsgebouwen, waaronder het inmiddels gesloopte slachthuis (1934), enkele scholen en een speeltuin. Tot na de Tweede Wereldoorlog bleef het landschap hier verder nagenoeg leeg. In 1958 opende de centrale werkplaats 'De Boerejonker', genoemd naar een van de molens die oorspronkelijk op deze locatie stond.

*Luchtfoto vanuit het noorden (1933). In het kader en in de vergroting de toekomstige Boerejonkerbuurt en Kogerveldbuurt. Het kleine Slachthuisbuurtje is reeds aanwezig. Aan de overzijde van de Zaan, met brug verbonden, ligt Koog aan de Zaan.
 Bron: Gemeentearchief Zaanstad*

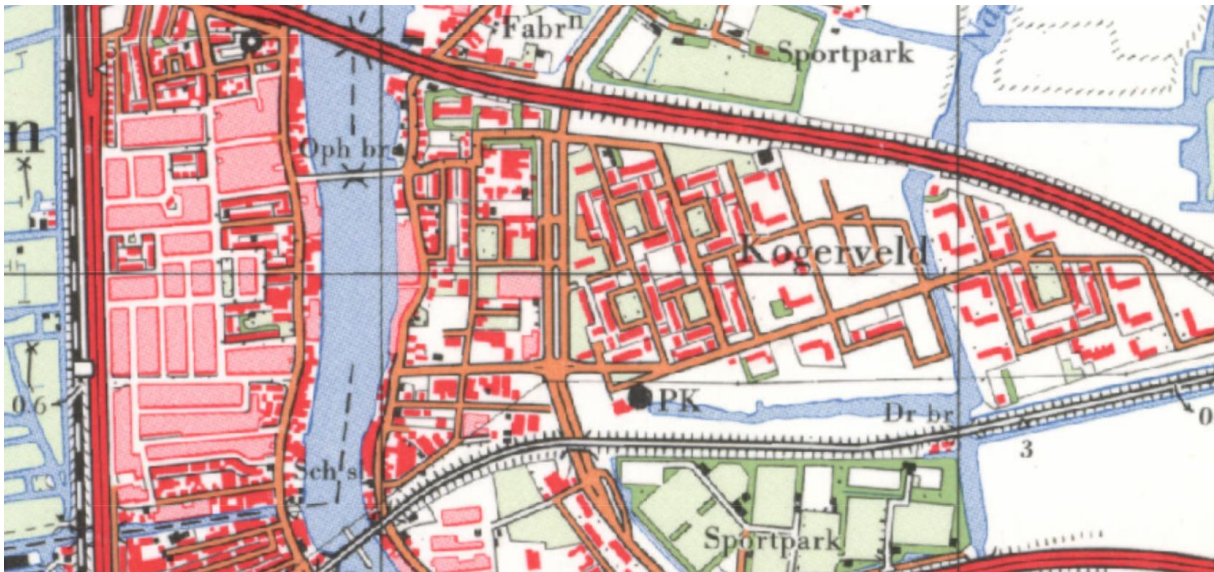
Koog aan de Zaan en Kogerveld rond 1960. In 1958 werd centrale werkplaats 'De Boerejonker' geopend. Bron: topotijdreis.nl

In de jaren zestig van de vorige eeuw werden nieuwe wegen aangelegd om het toenemende autoverkeer in goede banen te leiden en de bereikbaarheid van nieuwe wijken te verbeteren. Parallel aan de Zaan werd een doorgaande weg aangelegd, ter plaatse van Kogerveld de Doctor H.G. Scholtenstraat geheten. Tussen de Zaan en de nieuwe weg vulde de Boerejonkerbuurt zich in rap tempo met voornamelijk tweelaagse bedrijfsbebouwing.

Een aftakking van de Doctor H.G. Scholtenstraat in oostelijke richting, de Veldbloemenweg, werd de belangrijkste ontsluitingsweg voor de Kogerveldbuurt. De buurt kreeg een driehoekige vorm doordat deze werd begrensd door de spoorweg naar Enkhuizen in het zuiden en de in de tweede helft van de jaren zestig aangelegde Coentunnelweg (A8) in het noorden. De door architect David Zuiderhoek (1911-93) ontworpen wederopbouwbuurt bestaat uit een mix van laag- en middenhoogbouw. De buurt kenmerkt zich door stempelpatronen van in elkaar grijpende haken en strokenbouw met daartussen veel groen volgens het toen gangbare principe van 'licht lucht en ruimte'. Het historische slagenlandschap is niet als uitgangspunt genomen voor de nieuw geplande buurt, de bouwblokken zijn juist bijna een kwartslag gedraaid ten opzichte van de in het landschap aanwezige richtingen. Waterloop de Gouw werd in eerste instantie ook gedempt, maar later om zowel praktische als esthetische redenen weer open gegraven.

Luchtfoto van de Kogerveldbuurt in aanbouw (1964). Bron: Gemeentearchief Zaanstad

Koog aan de Zaan en Kogerveld rond 1968. Eind jaren zestig worden de laatste delen van de Kogerveldbuurt nog ingevuld. Ten noorden van de Coentunnelweg en ten zuiden van de spoorweg zijn inmiddels sportparken verschenen. Bron: topotijdreis.nl

2.1.3. Vanaf 1960: twee werelden

Dé Kogerveldwijk bestaat eigenlijk niet; het is een grens rondom de buurten Kogerveld, Boerejonkerbuurt Hofwijk en een tweetal sportparken. De buurtjes worden letterlijk van elkaar en de rest van de omgeving gescheiden door hoofdwegen (waarvan twee snelwegen), een spoorlijn (met een station in de wijk) en de Zaan. Ook de hoogspanningsleiding heeft impact op de wijk.

De Doctor H.G. Scholtenstraat deelt de wijk in twee verschillende werelden: wonen in het groen in stroken van eengezinswoningen en appartementen aan de oostzijde (Kogerveldbuurt) en meer stenige buurten met een combinatie van wonen, bedrijvigheid en voorzieningen ten westen van de straat (Boerejonkerbuurt en Hofwijk). De Doctor H.G. Scholtenstraat is vanwege haar brede profiel en drukte een barrière in de wijk.

2.1.3.1. Kogerveldbuurt

De Kogerveldbuurt is te karakteriseren als een standaard, maar ruim opgezette wederopbouwbuurt. Door de enigszins gedraaide oriëntatie van het stratenpatroon en de woongebouwen, wijkt de buurt sterk af van andere buurten in Zaanstad, die vooral voortborduren op het historische slagenlandschap, met verkavelingspatronen loodrecht op de Zaan en andere waterlopen. Slechts de nog aanwezige Noorder Valdeursloot en Gouw herinneren aan dit oorspronkelijke landschap. Deze dragen echter wel in belangrijke mate bij aan de groene / blauwe uitstraling van de buurt. Van west naar oost bestaat de Kogerveldbuurt uit verschillende, samenhangende eenheden. Deze bestaan uit buurtjes van afwisselend met name (midden)hoge etagebouw en eengezinswoningen. De appartementencomplexen staan los in het groen, terwijl de blokken met eengezinswoningen zijn geconcentreerd rondom groene hoven. De zone direct langs de Doctor H.G. Scholtenstraat (Klaverweg, Erepijsweg) verdient een speciale vermelding. Afwisselende stroken van eengezinswoningen en vijf-laagse etagebouw zijn hier als architectonische eenheid ontworpen,

gebruikmakend van een lichtbeige baksteen, horizontale belijning en een gele kleurstelling voor het houtwerk. De woningen zijn in 1960-61 gebouwd in opdracht van ZVH en nog steeds in bezit van de woningcorporatie.

*Langs de Doctor H.G. Scholtenstraat vormen laagbouw en middenhoogbouw een architectonische eenheid in het groen.
Foto: Leon Sebrechts*

Midden in de buurt ligt een buurtwinkelcentrum (Zilverschoonplein) met supermarkt. In de zuidwesthoek van de buurt, op de kop van de Noorder Valdeursloot, bevinden zich de Sint-Jozefkerk met losstaande klokkentoren (1964, architect Jan Strik) en treinstation Zaandam Kogerveld (1989, architect Hans Bak). De inrichting van de openbare ruimte laat hier te wensen over.

2.1.3.2. Boerejonkerbuurt

Aan de overzijde van de Doctor H.G. Scholtenstraat profileert de Boerejonkerbuurt zich vanaf de grotere wegen rondom de buurt als een buurt met bedrijvigheid en voorzieningen. Grootschalige, veelal tweelaagse bedrijfscomplexen en twee supermarkten met parkeerterreinen domineren het beeld langs de Paltrokstraat en Doctor H.G. Scholtenstraat. Langs de Zaan is in de loop der tijd een gesloten front ontstaan van bedrijfsbebouwing waardoor ook vanaf het water nauwelijks een blik in de buurt wordt gegund. Slechts ter plekke van het landhoofd van de in 1976 gesloopte Noorderbrug (einde Boere Jonkerstraat) en de Willem Alexanderbrug is een doorkijk mogelijk.

Centraal in de buurt ligt de karakteristieke Slachthuisbuurt (1923-24, architecten C. Kater en B. van den Nieuwen Amstel), gebouwd in opdracht van Woningbouwvereniging 'Goed Wonen'. De eenlaagse woningen met mansardekap zijn gebouwd in een eenvoudige variant van de Amsterdamse School stijl. In de jaren vijftig tot en met zeventig van de vorige eeuw is het buurtje in zuidelijke richting uitgebreid. Tezamen met de nog aanwezige woningen langs het dijklint van de Oostzijde (veelal daterend van eind negentiende en begin twintigste eeuw) vormt het buurtje sociaal gezien een hechte gemeenschap. Wellicht is deze gemeenschapszin te verklaren door de geïsoleerde ligging te midden van de bedrijvigheid. Een kwaliteit in dit deel van de buurt is het Jonkerplantsoen. Dit exact in het centrum van de Boerejonkerbuurt gelegen plantsoen bestaat uit een grasveld met

bomen, enkele paden en perken en fungeert als een centrale ontmoetingsplek in de buurt. Het plantsoen is gelijktijdig aangelegd met de centrale werkplaats, waar het aan de westzijde aan grenst.

Karakteristieke sociale woningbouw in de Slachthuisbuurt. Foto: Leon Sebregts

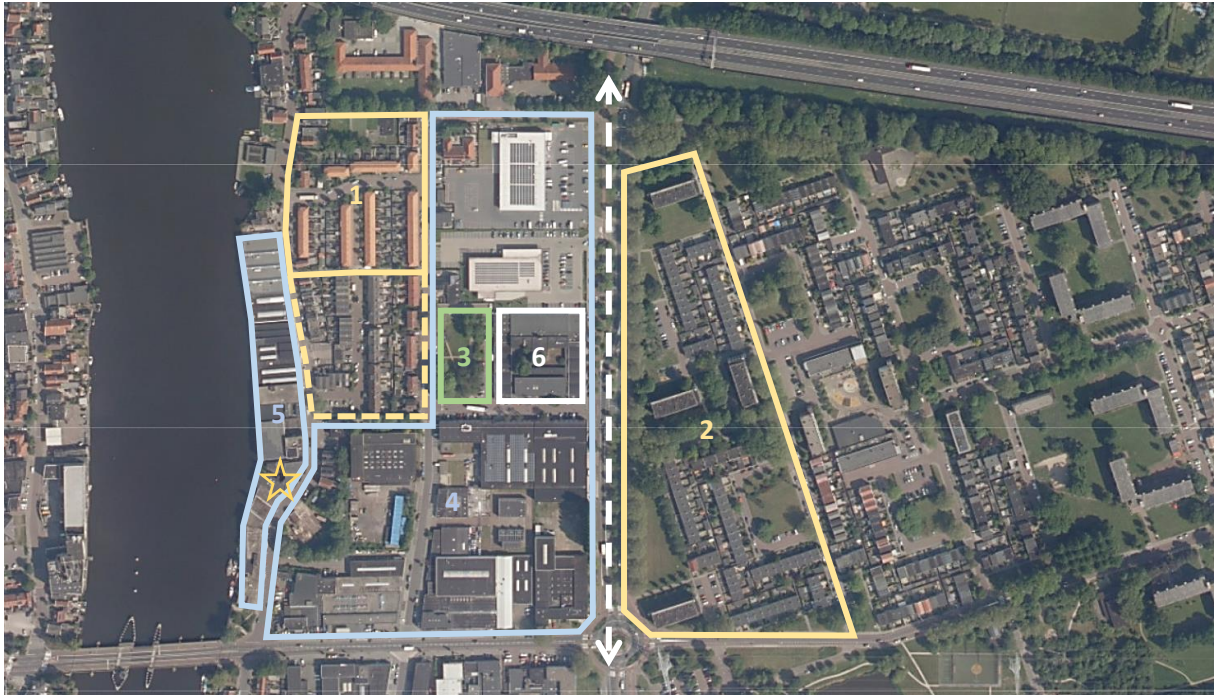
In het noordelijk deel van de Boerejonkerbuurt, staan enkele (voormalige) schoolgebouwen met karakteristieke rode pannendaken. Ze dateren uit de jaren twintig en vijftig van de vorige eeuw. Door tussenliggende, laagwaardiger bebouwing, een doodlopende weg en onduidelijke erfgronden oogt dit deel van de buurt rommelig. Het slachthuis waaraan de buurt haar naam ontleent, is in 2004 gesloopt en recent vervangen door twee supermarkten. Beide doosvormige gebouwen staan midden op het kavel en zijn omgeven door parkeerterreinen. De supermarktgebouwen en parkeerterreinen sluiten een aantal historische gebouwen aan de Slachthuisstraat op nogal abrupte wijze in.

Ten zuiden van de supermarkten staan langs de Doctor H.G. Scholtenstraat enkele grootschalige bedrijfsgebouwen. De voormalige centrale werkplaats 'De Boerejonker' is hiervan in de basis de oudste (1958). In de loop der tijd is het gebouw meermaals uitgebreid. Noemenswaardig is de machinefabriek Holleman (1963, architecten Dirk Lijst en Pieter Husslage) op de hoek van de Paltrokstraat en de Doctor H.G. Scholtenstraat, die nog grotendeels in originele staat verkeert. Tussen Holleman en 'De Boerejonker' bevond zich vanaf 1966 cartonagefabriek Jac. Molenaar, later in gebruik als kantoor voor woningbouwvereniging ZVH. Nadat dit complex in 1999 door brand werd verwoest, is er een grootschalig, tweelaags bakstenen gebouw voor teruggekomen waarvan de langste gevel zich langs de gehele Jufferstraat uitstrekt.

Op pagina 14 zijn de stedenbouwkundige karakteristieken van de Boerejonkerbuurt en het westelijk deel van de Kogerveldbuurt in kaart samengevat.

*Boven: het Jonkerplantsoen met in de achtergrond centrale werkplaats 'De Boerejonker' (begin jaren zestig). Bron: Gemeentearchief Zaanstad
Onder: het plantsoen in 2020. Foto: Leon Sebregts*

*Kenmerkende stedenbouwkundige elementen in de Boerejonkerbuurt en Kogerveldbuurt. Bewerking van luchtfoto (2019).
Bron: topotijdreis.nl*

1. Slachthuisbuurt (1923-24) met naoorlogse uitbreiding
2. Samenhangende bebouwing in het groen in de Kogerveldbuurt (1961), ZVH
3. Jonkerplantsoen
4. Zone met naoorlogse bedrijfsbebouwing langs de Doctor H.G. Scholtenstraat en Paltrokstraat
5. Aaneengesloten wand langs de Zaan met bedrijfsbebouwing. De ster geeft de plek aan van het enige gemeentelijke monument in de buurt: de schoorsteen van zeepfabriek Hilko.
6. Voormalige centrale werkplaats 'De Boerejonker'

2.1.4. Huidige stedenbouwkundige situatie

Gezien vanaf de Doctor H.G. Scholtenstraat vormt de voormalige centrale werkplaats 'De Boerejonker' tezamen met twee andere, in schaal en hoogte vergelijkbare gebouwen een min of meer gesloten wand op de rooilijn. Dit in tegenstelling tot een meer open structuur aan de oostzijde van de straat, waar de laag- en middenhoogbouw van de Kogerveldbuurt als losse blokken, gedraaid ten opzichte van de weg, in het groen staan. Deze tegenstelling toont op fraaie wijze de verschillende uitgangspunten die aan de Boerejonkerbuurt en de Kogerveldbuurt ten grondslag liggen en het verschil in aanwezige functies in de beide buurten: een combinatie van wonen en bedrijvigheid in de Boerejonkerbuurt en enkel wonen in de Kogerveldbuurt. Langs de doorgaande weg zijn de betonnen schaaldaken van de voormalige centrale werkplaats een herkenningspunt.

De Doctor H.G. Scholtenstraat, maar ook het gebouw zelf vormen een barrière tussen twee aantrekkelijke groene plekken in de omgeving: het Jonkerplantsoen en de parkachtige opzet van de Kogerveldbuurt. De Jufferstraat komt als entree tot de buurt onaantrekkelijk over door de lange, anonieme gevel van het gebouw ten zuiden ervan en de overdaad aan geparkeerde auto's. Ten noorden van de voormalige centrale werkplaats bevinden zich twee recent gebouwde supermarkten.

Deze doosvormige volumes staan flink terug ten opzichte van de rooilijn en zijn omgeven door parkeerterreinen. Voor groen is in deze stenige wereld nauwelijks plaats.

Doorgaande routes vanuit de Kogerveldbuurt (vanuit met name het buurtwinkelcentrum aan het Zilverschoonplein) richting de Zaan ontbreken. Langs de Zaan is in de loop der jaren een gesloten en vrij hoog front van bedrijfsbebouwing ontstaan. Contact met de Zaan is er nauwelijks. Doordat de Slachthuisbuurt na de Tweede Wereldoorlog steeds meer ingesloten is door bedrijfsgebouwen en wegen veelal doodlopen, is de buurt een soort enclave geworden. Veel inwoners van Zaanstad zullen waarschijnlijk niet eens van het bestaan van het buurtje afweten.

De voormalige centrale werkplaats is in de loop der jaren getransformeerd van een open, alzijdige structuur naar een gesloten bouwblok. Er zijn diverse entrees, maar deze ogen over het algemeen anoniem en rommelig. Het groen voor het gebouw aan de Jufferstraat is sterk verwaarloosd.

2.2. Cultuurhistorische en sociaal-economische context

2.2.1. Sociale werkvoorziening in de Zaanstreek

De sociale werkvoorziening deed in de Zaanstreek haar intrede in 1932 toen de 'Vereniging Nazorg voor de Zaanstreek' werd opgericht. In Koog werd een werkplaats ingericht voor 'geestelijk onvolwaardigen'. Met tien jongens en meisjes begon men met de productie van stoelmatten, vloermatten en borstels. In 1945 werd de werkplaats naar Zaandam verplaatst. Het aantal tewerkgestelden nam na de Tweede Wereldoorlog sterk toe omdat men zich er vanaf dat moment ging richten op mensen die door een beperking of (oorlogs)handicap die niet aan het normale arbeidsproces konden deelnemen. Om aan haar taken te kunnen voldoen, ontving de vereniging gemeentelijke subsidie. In 1955 werd de werkplaats aanvaard als gemeentelijke sociale werkvoorziening. Een vergelijkbaar initiatief, 'Stichting Practische Hulp' was twee jaar eerder al in gemeentelijke handen gekomen. De Vereniging Nazorg droeg de bestaande werkplaats, inventaris en reserves aan de gemeente over.

Vanaf 1950 startten gemeenten met de oprichting van centrale werkplaatsen. Op 1 januari 1950 werd de Gemeentelijke Sociale Werkvoorziening (G.S.W.) ingevoerd voor in eerste instantie langdurig werklozen en lichamelijk gehandicapten en vanaf 1955 ook voor mensen met een verstandelijke beperking.

2.2.2. Centrale werkplaats 'De Boerejonker'

De gemeente Zaandam begon in datzelfde jaar met de plannen voor centrale werkplaats 'De Boerejonker', genoemd naar een pelmolen die tot 1898 in het Oostzijderveld stond. Begin 1958 werd het gebouw met twee werk vleugels voor in totaal honderd personen in gebruik genomen. De centrale werkplaats functioneerde vanaf de ingebruikname uitstekend, vooral dankzij de ruime hoeveelheid werk die door de Zaanse industrie werd aangeboden. In 'De Boerejonker' hield men zich onder meer bezig met metaalbewerking, elektronica, confectie- en verpakkingswerk.

Het aantal geplaatste personen nam toe en al snel ging men over tot uitbreiding van het gebouw. In 1968 werd de beschikbare ruimte, onder meer door huur van een nabijgelegen pand, uitgebreid van 1000 tot 1800 vierkante meter. De beschikbare ruimte bleef onvoldoende en daarom begon men in

1970 met de bouw van een nieuw pand met een vloeroppervlakte van 3100 vierkante meter. In 1972 werden de laatste delen van de nieuwbouw opgeleverd. Het administratieve centrum werd in 1973-75 geheel verbouwd.

Werkzaamheden in centrale werkplaats 'De Boerejonker', met de klok mee: afdeling waar sets voor de Coöperatieve Melk Centrale (C.M.C.) werden samengesteld, bankwerkerij, borsteltafel, afdeling kartonnage. Bron: Gemeentearchief Zaanstad

Het werkgebied van de Dienst Sociale Werkvoorziening beperkte zich inmiddels niet meer tot het industrieel centrum 'De Boerejonker'. Als gevolg van de Wet Sociale Werkvoorziening (1969), waarin onderscheid werd gemaakt in drie soorten werkvoorziening (in industriële centra, in administratieve centra en in de openlucht), werden het 'Algemeen Grafisch Centrum' en hoveniersbedrijf 'Buitenobjecten Schaalsmeer' opgericht. In 1990 werkten 225 personen bij 'De Boerejonker' en ruim 500 bij de Dienst Sociale Werkvoorziening als geheel. Vanaf halverwege de jaren negentig verschoof het accent binnen de sociale werkvoorziening steeds meer van industriële naar dienstverlenende bedrijfsactiviteiten, waardoor 'De Boerejonker' uiteindelijk overbodig werd.

Bord bij de entree aan het Jonkerplantsoen (1958). Bron: Gemeentearchief Zaanstad

2.2.3. Huidig gebruik

Na de sluiting van 'De Boerejonker' is het gebouw voor vele verschillende functies in gebruik geweest. In de werkplaatsen zijn op het moment verschillende kleine bedrijfjes gevestigd, waaronder een dierenwinkel, een reclaimedrukkerij en een timmer- en onderhoudsbedrijf. In het noordelijk deel van het gebouw bevindt zich sinds 2015 een Techniekcampus. Verschillende aanbieders van middelbaar techniekonderwijs maken hier gebruik van de faciliteiten. In enkele van de voormalige werkplaatsen zijn kantoortjes gevestigd, waar mensen onder ARBO-technisch ontoereikende omstandigheden werken. In de uitbreiding die aan de Jufferstraat tussen de oost- en westvleugel is geplaatst, is VluchtelingenWerk Nederland gevestigd.

2.3. Architectuurhistorische context

2.3.1. Oorspronkelijke, architectonische opzet

Het welzijn van de werknemers was duidelijk het uitgangspunt bij het ontwerp van centrale werkplaats 'De Boerejonker'. De werkplaatsen maar ook de kantine en kantoren waren zoveel als mogelijk op het daglicht en het uitzicht georiënteerd. Middels een paviljoenvormige opzet met lange vleugels werden de uitgangspunten in een gebouw gevat. Drie vleugels waren rondom een centraal gepositioneerd kantine- en kantoorpaviljoen geplaatst en onderling met gangen verboden.

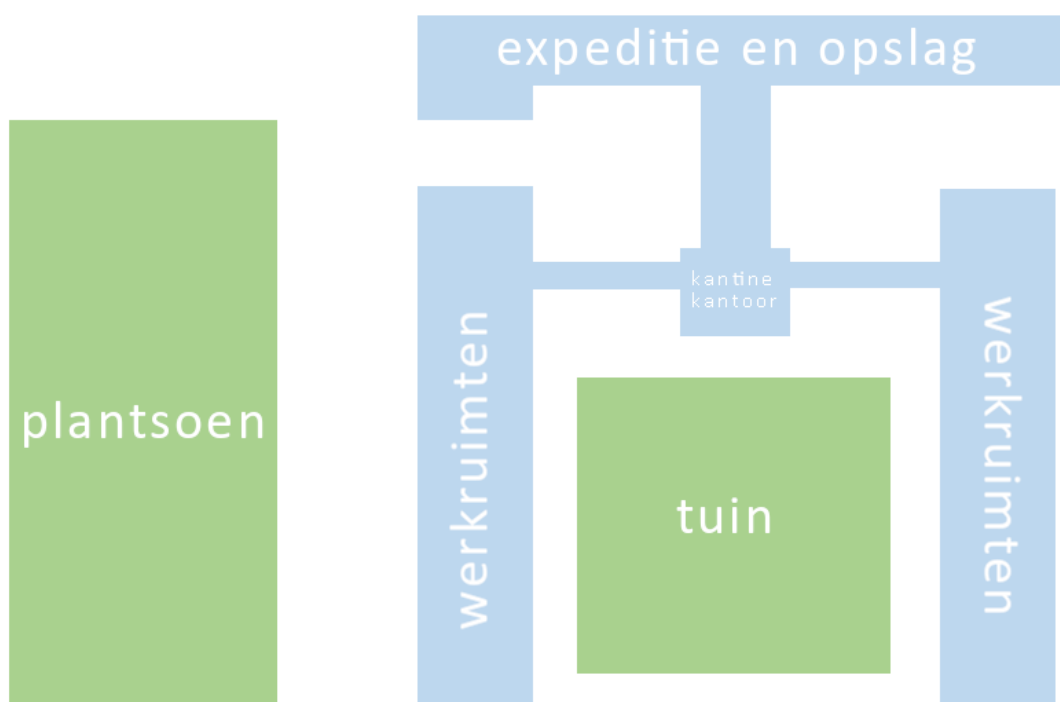
De gebouwoopzet was geheel op de verschillende functies van het complex gebaseerd. De oost- en westvleugel omsloten tezamen met het kantine- en kantoorpaviljoen een groene binnentuin. De tuin was middels een haag met hek van de Jufferstraat afgesloten. Vanuit de werk vleugels keek men niet alleen uit over de tuin, maar ook over het Jonkerplantsoen en het Kogerveld (de Kogerveldbuurt was nog niet gebouwd). Omdat alle vleugels eenlaags waren, boden de kantoren op de verdieping van het centrale paviljoen zicht over het gehele complex en de omgeving. De noordvleugel omvatte alle expeditie- en opslagruimten. Zowel vanaf de Doctor H.G. Scholtenstraat als vanaf het Jonkerplantsoen waren kleinere binnenhoven te bereiken, waar het laden en lossen plaatsvond.

De centrale werkplaats was als alzijdig complex ontworpen. Hoewel het gebouw zich met een groot gebaar naar het zuiden opende, waren ook de west- en oostgevel prominent vormgegeven. De hoofdentree (en het adres van de centrale werkplaats) lag zelfs niet aan de Jufferstraat, maar aan het plantsoen. Slechts de noordgevel was in blind metselwerk uitgevoerd.

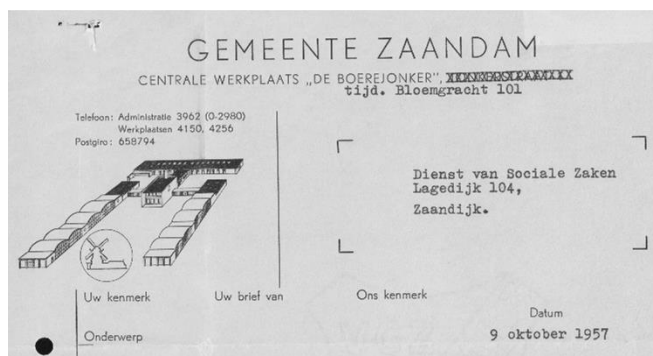

Centrale werkplaats 'De Boerejonker' opende zich prominent richting de Jufferstraat in het zuiden, maar was alzijdig ontworpen. Bron: Gemeentearchief Zaanstad

Gezien vanaf de Jufferstraat had het complex haast een paleisachtige opzet. De beide zijvleugels leidden de blik als vanzelf naar het door transparante gangen geflankeerde, centrale paviljoen. Een midden in de tuin geplaatste vlaggenmast en hoger dan noodzakelijk uitgevoerde schoorsteen droegen bij aan het beeld. Ook de functiescheiding met expeditie en opslag 'achter de schermen' refereerde aan de functionele opzet van een paleis. De symmetrie en de voorname uitstraling droegen bij aan het doel 'de arbeider te verheffen', in het geval van de centrale werkplaats de arbeider met een beperking.

Oorspronkelijke functionele opzet centrale werkplaats

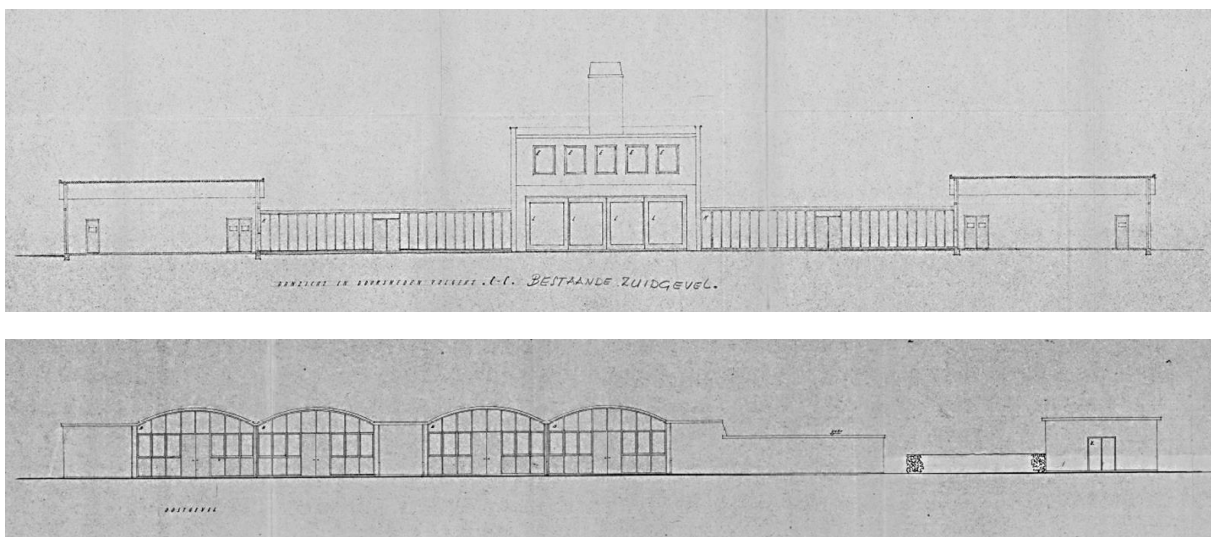

De gemeente Zaanstad gebruikte de verschijningsvorm van 'De Boerejonker' als beeldmerk, bijvoorbeeld op briefpapier, facturen (links) en zelfs suikerzakjes (rechts). Bronnen: Gemeentearchief Zaanstad en zwingelspaan.nl

2.3.2. Architectonische uitwerking

De centrale werkplaats is gebouwd in een voor deze naoorlogse periode gangbare 'shake-hands' stijl. In dit zogenaamde 'huwelijk tussen baksteen en beton' trachtte men de twee tegenovergestelde stromingen modernisme en traditionalisme met elkaar te verenigen. Functionele uitgangspunten ('licht, lucht en ruimte') en een rationele bouwwijze (betonconstructie) werden gevat in een traditionalistische jas (metselwerk, decoratieve elementen, daklijsten, etc.).

De shake-hands benadering kwam het meest tot uitdrukking in de vormgeving van de vleugels met werkruimten, het centrale paviljoen en de gangen tussen die bouwdelen. Kenmerkend waren de ranke, betonnen schaaldaken van de werkruimten, gedragen door betonnen kolommen en in de gevels van vloer tot dak ingevuld met slanke, houten kozijnen en glas. De uiteinden van de vleugels en het lid tussen de beide werkplaatsen, waar zich kleedruimten, toiletten en technische ruimten bevonden, werden voorzien van gemetselde gevels met kleine ramen. De lange gevels hadden hierdoor een ritmiek tussen open en gesloten, tussen vrije en rigide vorm. Op de koppen aan de Jufferstraat werden gemetselde, verticale ribben toegevoegd als decoratief element.

Aanzichten zuid- en oostgevel van de 'Beschuttende werkplaats voor minder validen te Zaandam', fragmenten van tekeningen uit 1956. Bron: Gemeentearchief Zaanstad

Het tweelaagse, centrale paviljoen bestond uit twee stevige, gemetselde zijmuren die uitstaken ten opzichte van het dak en de voorgevel. Als boekensteunen hielden ze het paviljoen op zijn plaats. Richting de binnentuin opende de gevel zich. Vier grote ramen op de begane grond waren in een betonnen kader gevat en brachten daglicht in de kantine. Op de verdieping zorgden vijf kleinere ramen voor zicht vanuit de drie kantoorruimten. De overstekende dakrand was niet alleen decoratief, maar fungeerde ook als zonwering in deze zuidgevel. Een ranke, bijna twaalf meter hoge schoorsteen verankerde het gebouw op zijn plek en vormde het herkenningspunt vanuit de omgeving. De schoorsteen was bovendien een belangrijk element in de totale compositie van volumes.

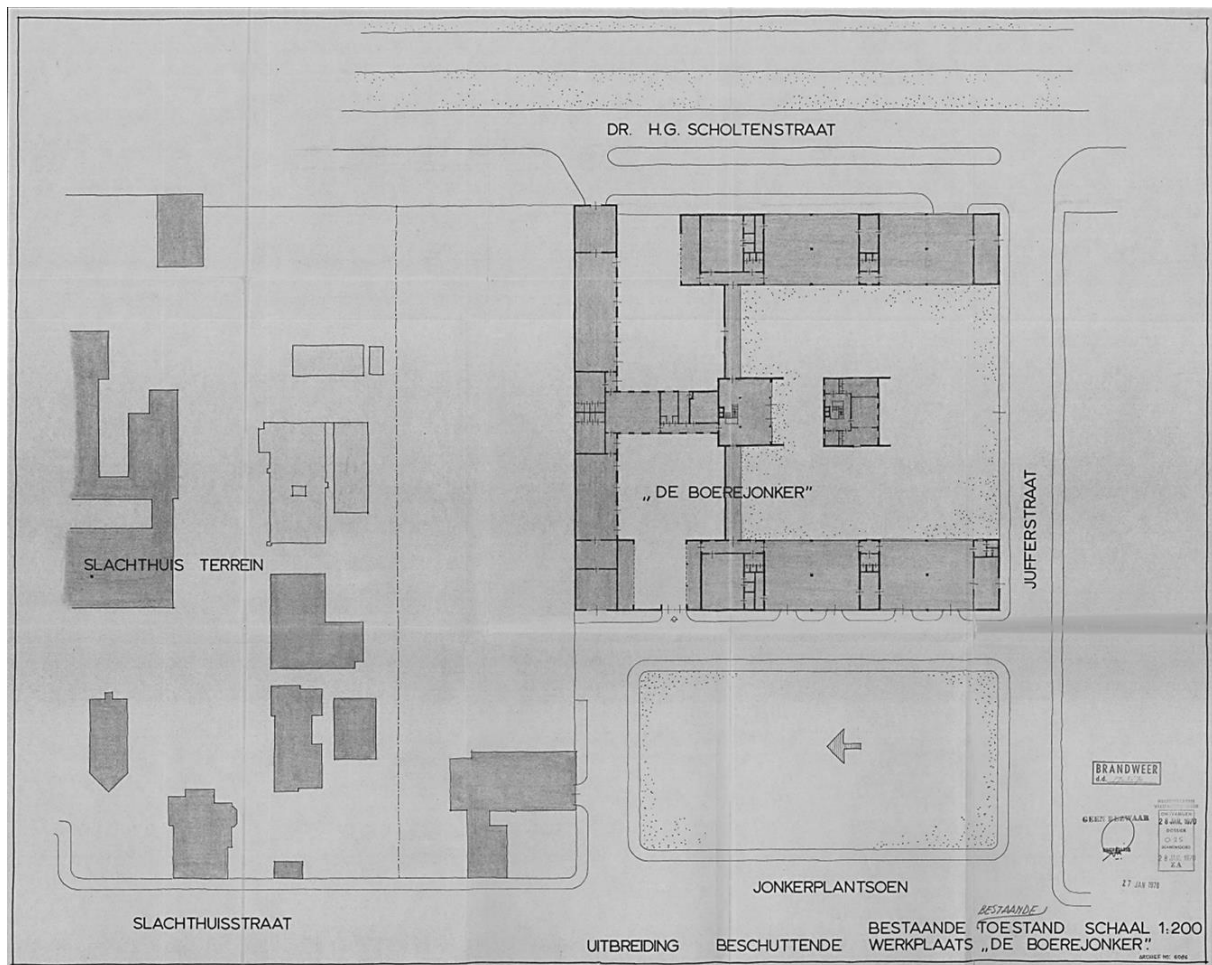
Kantine- en kantoorpaviljoen tijdens de opening van de centrale werkplaats (1958). Bron: Gemeentearchief Zaanstad

De werk vleugels waren met het centrale paviljoen verbonden middels smalle gangen. De noordgevel was vrijwel gesloten en uitgevoerd in metselwerk, de zuidgevel was echter geheel van verdiepingshoge ramen voorzien, waardoor een panoramisch zicht over de binnentuin mogelijk was. Ook hier een overstekende dakrand, als bescherming tegen de zon. Op tekeningen en foto's is de constructie achter de glazen pui niet te achterhalen, maar het ligt voor de hand dat ook hier betonnen kolommen het dak droegen.

De noordvleugel en de verbinding tussen deze vleugel en het paviljoen waren duidelijk soberder uitgevoerd dan de overige bouwdelen. Deze facilitaire ruimten bevonden zich letterlijk 'achter de schermen'. De bouwdelen hadden eenvoudige, gemetselde gevels. Een strak ritme van dubbele deuren met bovenlichten gaf vanaf de binnenhoven toegang tot de magazijnen, waar lichtkoepels in het dak voor extra daglicht zorgden.

Oostgevel, met rechts een van de twee expeditiehoven (rond 1960). Bron: Gemeentearchief Zaanstad

Oorspronkelijke situatie centrale werkplaats 'De Boerejonker', getekend in 1970 ten behoeve van de uitbreiding van de werkplaats. Bron: Gemeentearchief Zaanstad

2.3.3. Architect

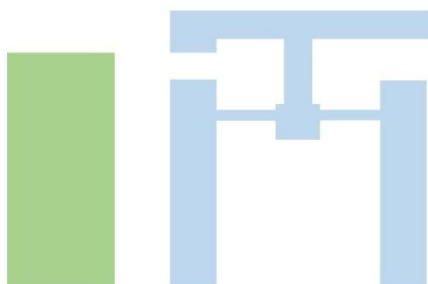
De oorspronkelijke centrale werkplaats 'De Boerejonker' is ontworpen door de Dienst Gemeentewerken van Zaanadam. In de literatuur en op tekeningen is niet te achterhalen wie als verantwoordelijk architect bij het ontwerp betrokken was. Wel was in die periode Gerrit Bakker in dienst als gemeente-architect. Het ontwerp voor 'De Boerejonker' vertoont sterke stijlovereenkomsten met van Bakker bekende scholen in Zaanadam als de Mavo Groen van Prinsterer / De Bark, de Juliana van Stolbergschool en de Wilhelminaschool (gesloopt). Alle scholen zijn ontworpen in de kenmerkende shake-hands stijl, hebben/hadden een opzet in vleugels en net als 'De Boerejonker' een articulatie van ruimten (lokalen) onder een sculpturaal dak. Alle scholen hebben/hadden bovendien een of meerdere hoge schoorstenen als accent, het element dat ook voor de oorspronkelijke centrale werkplaats zo kenmerkend was. De Wilhelminaschool was qua opzet zelfs vrijwel een kopie van de centrale werkplaats: laagbouwvleugels, een hoger centraal paviljoen, glazen gangen als verbinding en een hoge schoorsteen als herkenningspunt. Gezien de vele overeenkomsten is het aannemelijk dat Bakker ook bij het ontwerp van 'De Boerejonker' betrokken was. In 2019 is de door Bakker ontworpen en in goede staat verkerende, voormalige Juliana van Stolbergschool als gemeentelijk monument aangewezen.

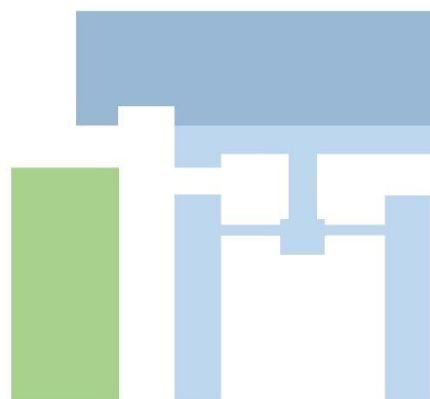
'De Boerejonker' vertoont sterke stijlkenmerken met van gemeente-architect Gerrit Bakker bekende scholen in Zaandam als (van boven naar beneden) de Juliana van Stolbergsschool (1957), de Mavo Groen van Prinsterer / De Bark (1953) en de Wilhelminaschool (1953, gesloopt). Vooral de gelijkenis tussen de Wilhelminaschool en de oorspronkelijke centrale werkplaats is treffend. Bronnen: Gemeentearchief Zaanstad en Frits Rijkse / De Zaanlander

2.3.4. Latere uitbreidingen en aanpassingen

Na 1958 is de centrale werkplaats meerdere malen aangepast en uitgebreid. Daarbij is de oorspronkelijke opzet onherkenbaar gewijzigd. De volgende pagina toont een overzicht van de belangrijkste wijzigingen.

1958: oorspronkelijke situatie

1970-72: uitbreiding met werkplaatsen en expeditieruimten

1973-75: uitbreiding met magazijnen (overkapping binnenplaatsen) en verbouwing administratiegebouw

1984-85: uitbreiding met tweelaags kantoorgebouw

2020: huidige situatie na sloop noordelijk deel enkele jaren terug

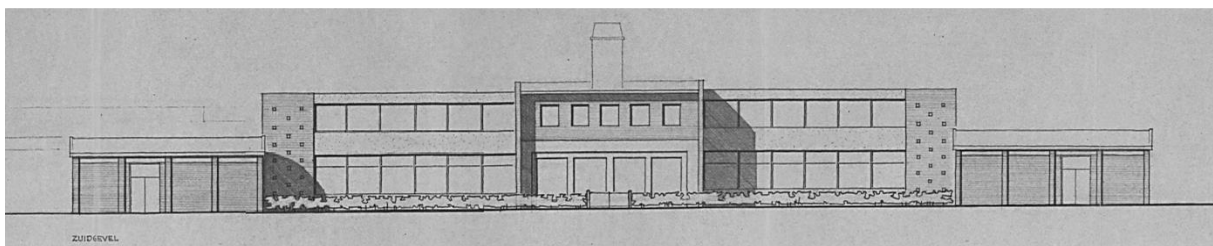
Bouwgeschiedenis van centrale werkplaats 'De Boerejonker'.

2.3.4.1. 1970-72

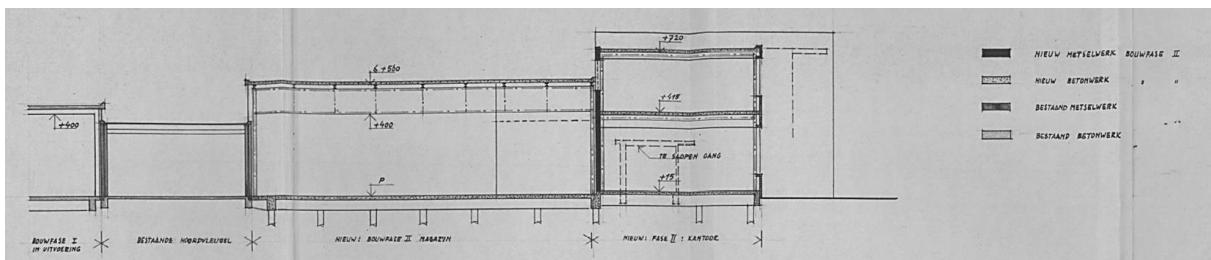
Vanaf het begin van de jaren zeventig van de vorige eeuw is het gebouw grootschalig uitgebreid, naar ontwerp van de Dienst Gemeentewerken (architect Remmert Huibert Winkel). In de eerste fase van deze uitbreiding is tegen de noordvleugel een doosvormig volume geplaatst. Een overdekte expeditiegang over de volledige lengte van de noordvleugel vormt de overgang naar de hogere loods, waarin zich werkplaatsen bevinden. De dakconstructie van de loods bestaat uit stalen vakwerkliggers op stalen kolommen. De oostgevel bestaat uit met glas gevulde kaders, terwijl de noordgevel is bekleed met blind metselwerk. Daglicht krijgen de (in pandige) ruimten via strookvormige bovenlichten ter plaatse van de vakwerkliggers en ruim honderd lichtkoepels in het dak.

2.3.4.2. 1973-75

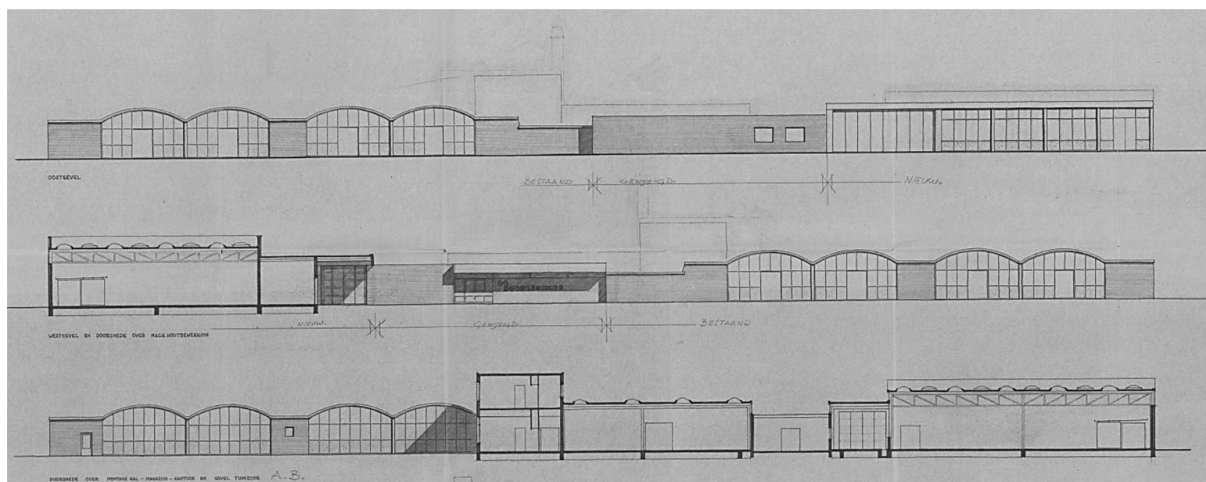
De tweede fase van de uitbreidingen en aanpassingen in de jaren zeventig van de vorige eeuw betreft de sloop van een aantal bouwdelen, een interne reorganisatie van de oorspronkelijke noordvleugel en het overkappen van de beide hoven. Beide glazen gangen tussen het centrale paviljoen en de werkvleugels worden gesloopt en vervangen door twee verdiepingen hoge bouwdelen. Het centrale paviljoen, dat zich in hoogte profileerde ten opzichte van de overige bouwdelen, wordt hierdoor ingekapseld. Het oostelijke deel dient als uitbreiding van het zitgebied van de kantine (begane grond) en kantoren (verdieping), terwijl het westelijk deel volledig voor kantoren wordt gebruikt. Beide bouwdelen krijgen strookramen in de zuidgevel. De beide hoven worden overkapt met een simpele betonconstructie, voorzien van daklichten en bestemd tot magazijnen. Hiertoe zijn de noordelijke koppen van de werkvleugels, een aanbouw van de noordvleugel en de oorspronkelijke verbinding tussen het centrale paviljoen en de noordvleugel gesloopt. Aan het Jonkerplantsoen kreeg de centrale werkplaats een nieuwe entreehal met overstekende luifel.

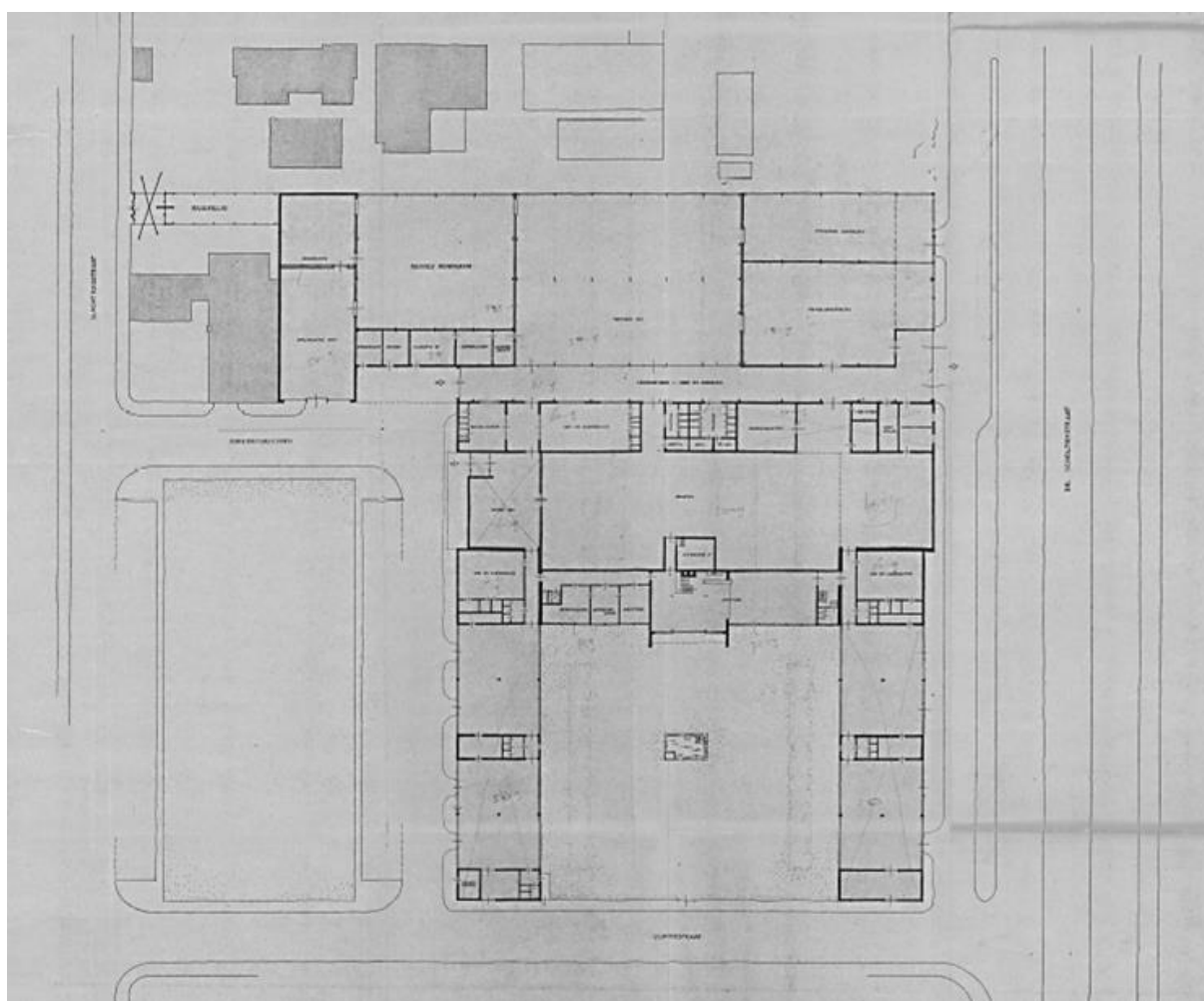
Ontwerp zuidgevel met nieuwe bouwdelen tussen centraal paviljoen en werkvleugels. De strookramen zijn uiteindelijk minder minimalistisch uitgevoerd dan op tekening aangegeven en de vierkante decoratie op de gemetselde zijwanden is nooit uitgevoerd (tekening 1970). Bron: Gemeentearchief Zaanstad

Doorsnede over de nieuwe bouwdelen. Met stippellijnen is de contour van de te slopen gangen aangegeven (tekening 1970). Bron: Gemeentearchief Zaanstad

Van boven naar beneden: oostgevel, westgevel met nieuwe entree en doorsnede met tuingevel (tekening 1970). Bron: Gemeentearchief Zaanstad

Plattegrond van de in twee fasen uitgevoerde verbouwingen in de jaren zeventig van de vorige eeuw (tekening 1970). Bron: Gemeentearchief Zaanstad

2.3.4.3. 1984-85

De laatste grote uitbreiding van de centrale werkplaats heeft plaatsgevonden in het midden van de jaren tachtig van de vorige eeuw. Met het invoegen van een bakstenen kantoorgebouw aan de Jufferstraat is een carrévormig geheel ontstaan rondom een volledig omsloten binnentuin. De oorspronkelijke open opzet is hiermee verdwenen. Het kantoorvolume is twee lagen hoog en middels lagere bouwdelen los gehouden van de werk vleugels. De lagere bouwdelen lopen als verbindingsgangen door, langs de binnentuin, richting de tien jaar eerder gerealiseerde uitbreiding. De oorspronkelijke buitengevels van de werk vleugels zijn hierdoor binnengevels geworden. De voorgevel bestaat uit gemetselde muurdammen, die de gevel in vier segmenten verdelen en wellicht een verwijzing zijn naar de decoratieve elementen in de kopgevels uit 1958. De kaders zijn ingevuld met een plint van een grijze betonsteen en raampartijen met kunststof kozijnen. Hoge, trespa boeiboorden vormen de afronding van de vier kaders. Een uit stalen profielen opgebouwde erker markeert de positie van het trappenhuis.

Luchtfoto uit 1986 met de situatie na de uitbreiding van 1984-85. Bron: Gemeentearchief Zaanstad

2.3.4.4. 2015

Om plaats te maken voor een supermarkt met parkeerterrein is enkele jaren geleden de gehele in het begin van de jaren zeventig van de vorige eeuw gemaakte noordelijke uitbreiding van de voormalige centrale werkplaats 'De Boerejonker' gesloopt. Ook de noordvleugel uit 1958 ontkwam niet aan de sloophamer. Om de amputatie enigszins toonbaar te maken, is de gehele gevel ingepakt in aluminium golfplaten. Tegelijkertijd zijn zowel aan de zijde van het Jonkerplantsoen als aan de zijde van de Doctor H.G. Scholtenstraat zwartstalen kaders tegen de uitbreiding uit 1973-75 geplaatst, eveneens ingevuld met aluminium golfplaten. Het geheel heeft een nogal industriële uitstraling.

Huidige noordgevel (2020). Foto: Leon Sebregts

Fragment huidige oostgevel (2020). Foto: Leon Sebregts

2.3.5. Huidige architectonische situatie

In de basis is de voormalige centrale werkplaats 'De Boerejonker' een monument voor de wederopbouw van Zaanstad en voor de historie van de sociale werkverschaffing in Nederland. Het gebouw uit 1958 was in zijn oorspronkelijke opzet een voorbeeld van de na de Tweede Wereldoorlog veel toegepaste shake-hands stijl.

Van het alzijdige complex dat bestond uit een drietal eenlaagse vleugels, rondom een centraal, tweelaags kantine- en kantoorpaviljoen, is weinig meer over. Diverse interne en externe uitbreidingen en verbouwingen hebben de oorspronkelijke opzet geweld aan gedaan. De voor de centrale werkplaats zo kenmerkende functionele opzet, met de primaire bouwdelen rondom een binnentuin en de facilitaire ruimten achter de schermen, rondom expeditiehoven, is verdwenen. De voormalige binnenplaatsen zijn overkapt en de tuin is met een kantoorgebouw dichtgezet, waardoor een veel 'massiever' gebouw is ontstaan. De transparantie van de werkvleugels is hierdoor ernstig aangetast. De noordvleugel en verbindingsgangen tussen de verschillende vleugels zijn in de loop der tijd volledig verdwenen, waardoor een gemankeerd gebouw is ontstaan.

Huidige situatie van de gevel van het in de jaren tachtig gebouwde kantoorgebouw aan de Jufferstraat. Foto: Leon Sebrechts

Met name de uitbreiding uit de jaren tachtig van de vorige eeuw is van inferieure, architectonische kwaliteit. Met de verdeling van de gevel in vier segmenten is aansluiting gezocht met de vormtaal van de werkvleugels, maar de uitvoering in materialen is armoedig. Kunststof kozijnen en trespas domineren het beeld. In de binnentuin zijn de oorspronkelijke buitengevels van de werkvleugels onherstelbaar beschadigd en verstopt geraakt achter gangzones met gevels waarin dezelfde materialen zijn gebruikt. In de zuidgevel van het oorspronkelijke paviljoen zijn de houten kozijnen vervangen door kunststof en aluminium. Ook in de oorspronkelijke kopgevel van de westelijke werkvleugel is een toegangsdeur vervangen door een kunststof pui.

Huidige situatie van de gevels van de voormalige werkplaatsen, oostgevel (boven), westgevel (onder). Foto's: Leon Sebregts

Na het vertrek van de sociale werkplaats is het gebouw in gebruik geweest door een groot aantal kleinere huurders. Het gefragmenteerde gebruik van de voormalige centrale werkplaats heeft het gebouw geen goed gedaan. Verschillende gebruikers hebben het gebouw intern en extern op hun behoeften en wensen aangepast zonder het grotere geheel in ogenschouw te nemen. Het interieur is als gevolg hiervan volledig verbouwd en ook de oorspronkelijke gevelindeling van de werkplaatsen is aangepast. De binnentuin is overwoekerd en gezien de slechte bouwkundige staat vindt geen onderhoud meer aan het gebouw plaats.

Huidige situatie van de gevels rond de binnentuin. Foto: Leon Sebregts

- Hoge monumentwaarde
- Positieve monumentwaarde
- Indifferente monumentwaarde
- Storende monumentwaarde

Waardestelling gevel. Bron luchtfoto: topotijdreis.nl

3. Waardering

3.1. Stedenbouwkundige waarde, ensemblewaarde en situationele waarde

Van het verbindende gebouw dat de centrale werkplaats, dankzij alzijdigheid, opbouw in vleugels rondom een centraal paviljoen, toegankelijke binnentuin en transparantie ooit was, is het in de loop der jaren veranderd in een gesloten, massief en anoniem bouwblok. De bouwdelen die ooit een gebalanceerd ensemble vormden, zijn verdwenen of niet meer afzonderlijk herkenbaar. Groene plekken in de buurt worden niet langer door het gebouw met elkaar verbonden. Stedenbouwkundig is het een sta-in-de-weg geworden in de gewenste connectie tussen de Kogerveldbuurt, de Slachthuisbuurt en de Zaan.

Met zijn shake-hands architectuur was 'De Boerejonker' in zijn beginjaren een verbindend object tussen de traditionele Boerejonkerbuurt en de moderne uitgangspunten in de Kogerveldbuurt. De shake-hands uitgangspunten zijn nauwelijks nog te herkennen, waardoor een groot deel van de verbindende waarde van het gebouw verloren is gegaan. Gezien de huidige toestand is de stedenbouwkundige, ensemble- en situationele waarde van het complex gering.

3.2. Cultuurhistorische waarde

Centrale werkplaats 'De Boerejonker' was een voorbeeld van een industriële locatie voor sociale werkvoorziening, zoals die na de Tweede Wereldoorlog door gemeenten werden gebouwd. De opzet van het gebouw, zoals dat aan het eind van de jaren vijftig van de vorige eeuw is gebouwd, was bijzonder omdat het niet alleen functioneel zijn taak vervulde, maar ook een rol speelde in het 'verheffen van de arbeider'. De paleisachtige opzet van het gebouw, de aandacht voor optimale werkomstandigheden en de zorgvuldige architectonische uitwerking maakten het tot een toonbeeld van de verzorgingsstaat.

Het gebouw fungeert al ruim twintig jaar niet meer als centrale werkplaats van de sociale werkvoorziening. Diverse uitbreidingen en aanpassingen hebben de zuivere, functionele opzet onomkeerbaar aangetast. De voorname uitstraling is niet meer terug te zien. In de voormalige werkplaatsen werken op dit moment mensen in ARBO-technisch ontoereikende omstandigheden. De aandacht voor het welzijn van de werknemers heeft plaatsgemaakt voor arbeidsomstandigheden die niet in deze tijd passen. Gezien de huidige toestand is de cultuurhistorische waarde van het gebouw gering.

3.3. Architectuurhistorische waarde

Alle uitbreidingen na 1958 zijn te beschouwen als aantasting van de heldere opzet van het oorspronkelijke ontwerp. De aanpassingen zijn dusdanig rigoureuus en onomkeerbaar uitgevoerd dat nog slechts gefragmenteerd architectuurhistorisch interessante elementen aanwezig zijn. De leesbaarheid van het gebouw is door de vele, niet vakkundig op elkaar afgestemde ingrepen zeer gering. Bouwkundig verkeert het gebouw in een gebrekkige staat.

Wat betreft de architectuurhistorische erfenis van de Dienst Gemeentewerken en gemeente-architect Gerrit Bakker in het bijzonder, geldt dat de centrale werkplaats in zijn oorspronkelijke opzet past binnen een architectonisch handschrift. Gezien de huidige staat van het complex en de onherkenbaarheid van deze kenmerken is behoud niet noodzakelijk.

4. Conclusie

Vanwege de huidige toestand van de voormalige centrale werkplaats 'De Boerejonker' is het criterium 'gaafheid / herkenbaarheid' zwaarwegend in de beoordeling. Van de oorspronkelijke opzet van de centrale werkplaats is anno 2020 in stedenbouwkundig, organisatorisch (functioneel) en architectonisch opzicht weinig bewaard gebleven. Uitbreidingen, verbouwingen, aanpassingen en sloopwerkzaamheden hebben het gebouw zeer aangetast. Op veel punten is de situatie onherstelbaar gewijzigd. Van een lichte, open en alzijdige structuur is het gebouw in de loop der jaren geworden tot een massief, gesloten en anoniem geheel. De waarde van de centrale werkplaats is cultuurhistorisch en architectuurhistorisch ('zeldzaamheid') beschouwd vanaf 1958 met iedere uitbreiding, verbouwing en aanpassing afgenomen.

De stedenbouwkundige, cultuurhistorische en architectuurhistorische waarde afwegend, is dit deel van Zaanstad het meest gebaat bij sloop van het complex, gevolgd door nieuwbouw. In de buurt aanwezige kwaliteiten (wonen in het groen in de Kogerveldbuurt, het Jonkerplantsoen, de karakteristieke sociale woningbouw van de Slachthuisbuurt en de nabijheid van de Zaan) zullen hierdoor beter tot hun recht komen. Het deels behouden van het gebouw, bijvoorbeeld de werk vleugels met betonnen schaaldaken, zou deze tot op zichzelf staande bouwdelen maken, terwijl ze hun waarde juist ontleenden aan het zorgvuldig gecomponeerde stedenbouwkundige en architectonische geheel.

5. Aanbevelingen

Deze CHV is te beschouwen als een overzicht van de ontstaansgeschiedenis, gebruiksgeschiedenis en bouwgeschiedenis van een plek die ooit in cultuurhistorisch en architectonisch opzicht bijzonder was. Met deze CHV is 'het verhaal van deze plek' voor het nageslacht vastgelegd. Om het verhaal van de plek, ondanks de sloop, levend te houden, volgen ter afsluiting van deze verkenning enkele aanbevelingen voor toekomstige nieuwbouw. Enkele zijn direct toepasbaar in het plangebied van Jonker Juffer, andere dienen op een grotere schaal in planvormig te worden opgenomen.

- *Alzijdigheid*
Zorg ervoor dat toekomstige bebouwing aan alle zijden een voorkant heeft. De buurt kent veel anonieme gevels en is gebaat bij een levendige plint die doorgangen en doorkijken biedt in het gebouw en richting het (groene) binnenterrein. Geef entrees op een bijzondere manier vorm. Besteed speciale aandacht aan de koppen van de bebouwing, zoals dat ook bij 'De Boerejonker' het geval was.
- *Extra oost-westverbinding*
Geef ook de noordgevel kwaliteit. Door de kavel hier niet geheel te bebouwen, kan een nieuwe (groene) oost-westverbinding ontstaan tussen de groene Kogerveldbuurt en het Jonkerplantsoen. Wellicht kan het hek tussen de kavel van Jonker Juffer en de ALDI supermarkt verdwijnen.
Verbeter het profiel en het stenige karakter van de Jufferstraat door het anonieme karakter van de gevels aan te pakken en in ieder geval aan de noordzijde een levendige gevel te maken. Deze route is wellicht door te trekken richting de Zaan. Met name rond de monumentale schoorsteen van Hilko, in de bocht van de Oostzijde, kan een open, groene ruimte prachtige vergezichten over de Zaan bieden. Indien goed uitgevoerd, kan nieuwe

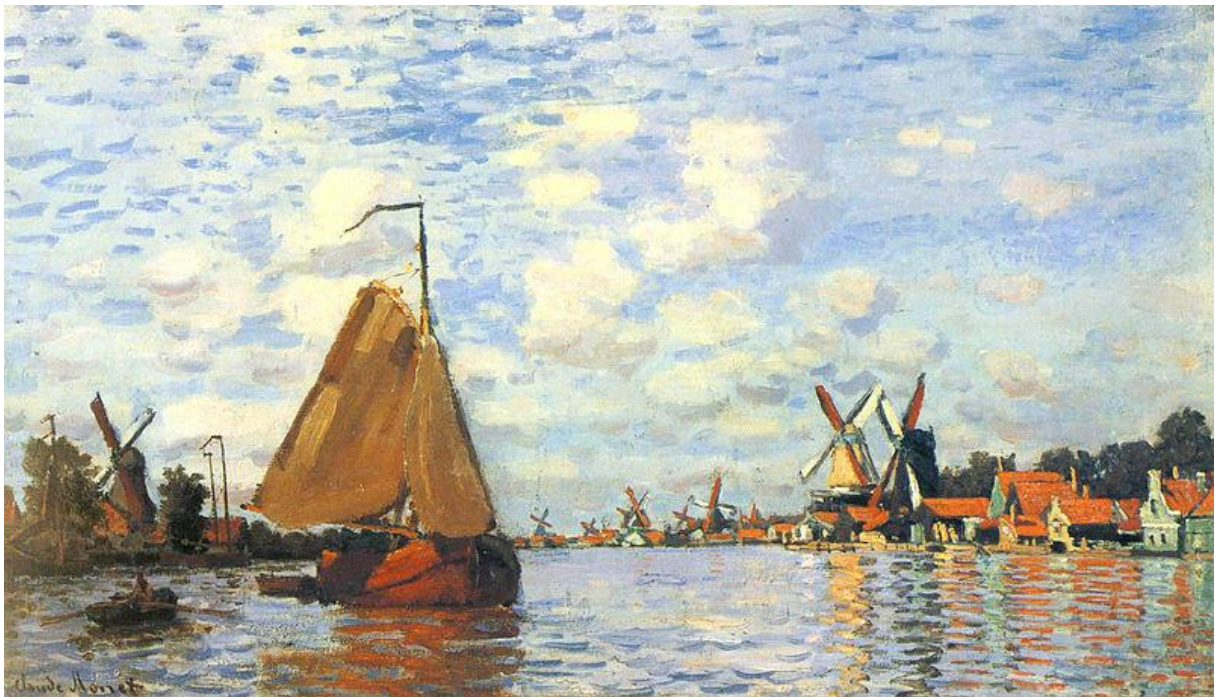
bebouwing op de kavel van de voormalige centrale werkplaats stedenbouwkundig gezien een verbindende factor worden in de buurt.

- *Rooilijn*
Volg aan de Doctor H.G. Scholtenstraat de rooilijn, zodat de nieuwe bebouwing blijft meespelen in het historisch gegroeide ritme van grootschalige bebouwing langs deze straat en een tegenwicht blijft bieden aan de vrijere compositie aan de overzijde (Kogerveldbuurt). Aan het Jonkerplatsoen kan de bebouwing een lager, maar vrij gesloten front vormen.
- *Woonprogramma met voorzieningen*
Programmatisch zal woningbouw op deze plek bijdragen aan de verbinding van de Slachthuisbuurt en de Kogerveldbuurt. Het 'enclavegevoel' van de Slachthuisbuurt kan er deels door worden opgeheven. Een gemengd woningbouwprogramma geniet de voorkeur. Openbare voorzieningen in de plint dragen positief bij aan de leefbaarheid in de buurt.
- *Materiaalgebruik en vormtaal*
Eer op een hedendaagse wijze de shake-hands architectuur uit de wederopbouwperiode. Plastische gevels in baksteen, met accenten als betonnen lijsten en grotere glaspartijen passen in dit beeld. De betonnen schaaldaken van 'De Boerejonker' kunnen een inspiratie vormen voor bijvoorbeeld een luifel aan de Doctor H.G. Scholtenstraat of voor toe te passen dakvormen.
- *Plaquette*
Houd de geschiedenis van de plek levend door op een markante plaats op de gevel van de nieuwbouw een plaquette aan te brengen met in woord en beeld het verhaal van de sociale werkplaats. Het grafische beeldmerk dat 'De Boerejonker' zelf gebruikte op briefpapier/facturen/suikerzakjes (zie pagina 18) leent zich hier uitstekend voor.

Bronnen

Reinout Rutte en Jaap Evert Abrahamse (2013), Atlas van de verstedelijking in Nederland
Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (2014), Eenheid en verscheidenheid
Gemeente Zaanstad (2017), Cultuurhistorische Verkenning Historische dijken, linten en paden
Gemeente Zaanstad (2017), Analyse Kogerveldwijk 2017
Gemeente Zaanstad (2018), Het spel met de Zaanse identiteiten
Gemeente Zaanstad (2019), Erfgoedstrategie (2019-2023)
Gemeente Zaanstad (2019), Perspectief Kogerveldwijk 2040

Gemeentearchief Zaanstad
zaanwiki.nl
topotijdreis.nl

Claude Monet, De Zaan (1871). Rechts houtzaagmolen 'De Juffer' met daarachter oliemolen 'De Jonker'. Beide molens stonden tussen de huidige spoorbrug en Willem Alexanderbrug.